

Katri Mannermaa

TYÖSUOJELUPÄÄLLIKÖN KÄSIKIRJA

Turvallisuus ja hyvinvointi
työkyvyn edistäjinä

Alma Talent, Helsinki 2018

Copyright © 2018 Alma Talent Oy ja Katri Mannermaa

ISBN 978-952-14-3328-3

ISBN 978-952-14-3329-0 (sähkökirja)

ISBN 978-952-14-3330-6 (verkkokirja)

Kansi ja taitto: Taru Tarvainen

Paino: BALTO print, Liettua 2018

Anna palautetta: protoimitus@almamedia.fi

SISÄLLYS

Sanasto	9
Kiitokset	15
1 Peruskivi	17
1.1 Kansainvälinen ja kansallinen työsuojelutoiminta.....	21
1.2 Työturvallisuuslaki	24
1.3 Yhteinen työpaikka ja vuokratyö	29
1.3.1 Vuokratyö	32
1.3.2 Tilaajavastuulaki	33
1.4 Työpaikkatason työsuojelutoiminta.....	35
1.4.1 Työnantajan velvoitteet	35
1.4.2 Työntekijän vastuu.....	38
1.4.3 Työsuojelun toimintaohjelma työpaikalla	42
1.5 Työsuojeluyhteistoiminta työpaikalla	44
1.5.1 Työsuojelupäällikkö.....	51
1.5.2 Työsuojeluvaltuutettu.....	56
1.5.3 Työsuojelutoimikunta.....	59
1.6 Työsuojeluviranomainen.....	61
1.7 Työturvallisuuden laiminlyönnin seuraukset	65
2 Työpaikan turvallisuusjohtaminen ja turvallisuuskulttuuri	69
2.1 Työhön liittyvien vaarojen arviointi sekä työpaikkaselvitys	75
2.2 Turvallinen ja terveellinen työpaikka.....	86

2.2.1	Perehdytys ja koulutus	86
2.2.2	Työtapaturmat ja niiden kustannukset	89
2.2.3	Liikkumistapaturmien vähentäminen	94
2.2.4	Inhimilliset tekijät työssä	98
2.2.5	Opitaan tapaturmien tutkinnasta	101
2.2.6	Vakavasta työtapaturmasta	106
2.3	Tapaturmavakuuttaminen	109
2.4	Ammattitaudit ja työperäiset sairaudet	112
2.5	Riskienhallinta	114
2.6	Ulkomaalaiset työntekijät	116
2.7	Nuoret ja kausityöntekijät	120
2.8	Turvallisuuskävelyt	124
2.9	Turvallisuuden mittaaminen	126
2.10	Työturvallisuutta edistävät toimintatavat	132
2.10.1	Laatu	132
2.10.2	Turvallisuusviestintä	134
2.10.3	LEAN-periaatteet osana työturvallisuuden edistämistä	139
2.10.3.1	PDCA-sykli	143
2.10.3.2	Arvovirtakuvaus	144
2.10.3.3	Hukkakävely	145
2.10.3.4	Kalanruotokaavio	146
2.10.3.5	5S-menetelmä	147
2.10.3.6	5 x miksi	149
3	Turvallinen työympäristö	151
3.1	Työtilat	151
3.2	Sisäinen liikenne sekä järjestys ja siisteys	155
3.3	Palo- ja poistumisturvallisuus	157
3.4	Fyysiset kuormitustekijät ja työergonomia	162
3.5	Työväkivalta	172
3.6	Fysikaaliset kuormitustekijät	183

3.6.1 Melu	183
3.6.2 Tärinä.....	188
3.6.3 Lämpöolosuhteet	190
3.6.4 Painelaiteturvallisuus.....	193
3.6.5 Valaistus.....	196
3.6.6 Säteily.....	198
3.6.6.1 Ionisoiva säteily.....	199
3.6.6.2 Ionisoimaton säteily	201
3.7 Terveellinen sisäympäristö	207
3.8 Biologiset tekijät.....	214
3.8.1 Lisääntymisterveydelle työssä vaaraa aiheuttavien tekijöiden ehkäisy	218
3.8.2 Veren välityksellä tarttuvien infektioiden ennaltaehkäisy	219
3.9 Viiltotapaturmien ehkäisy	220
3.10 Kemikaaliturvallisuus	222
4 Muutamien toimialojen työturvallisuushaasteita	231
4.1 Rakennustyön erityishaasteet	231
4.2 Kone- ja laiteturvallisuus	237
4.3 Korkealla tehtävä työ.....	244
4.4 Sähköturvallisuus	250
4.5 Kuljetus- ja logistiikka-ala.....	254
4.6 Suojaimet	257
4.6.1 Hengityksensuojaimet	259
4.6.2 Jalkineet	261
4.6.3 Kuulonsuojaimet	262
4.6.4 Silmien- ja kasvojensuojaimet	263
4.6.5 Suojakäsineet.....	265
4.6.6 Suojavaatetus.....	267
4.6.7 Putoamissuojaimet.....	268
4.6.8 Päänsuojaimet	269

5	Työkyky osana työhyvinvointia	271
5.1	Työkykyjohtaminen.....	272
5.2	Varhainen tuki ja työhön paluun tuki osana päivittäisjohtamista	276
5.3	Korvaava työ, osa-aikaisuus ja kuntoutus.....	280
5.4	Psykososiaalinen kuormitus ja stressi.....	283
5.4.1	Psykososiaaliset kuormitustekijät.....	284
5.4.2	Kuormittuneisuus ja stressi.....	291
5.5	Työyhteisötaidot.....	296
5.6	Työajat.....	299
5.7	Kognitiivinen ergonomia	303
5.8	Uudet työn tekemisen tavat	304
5.9	Eri-ikäisten johtaminen	306
5.10	Työhyvinvoinnin kehittäminen.....	310
6	Päivittäisjohtamisen haasteita	315
6.1	Muutos	315
6.2	Työpaikan ristiriitojen ratkaisu ja sovittelu.....	319
6.3	Häirintä ja vastuuton työkäyttäytyminen	322
6.4	Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus.....	329
6.5	Päihteet työelämässä.....	331
6.6	Savuton työpaikka	335
7	Työterveyshuoltopalvelut	337
7.1	Työterveyshuoltolaki ja hyvä työterveyshuoltokäytäntö	338
7.2	Toimiva työterveysyhteistyö työkyvyn tukena.....	343
7.3	Ensiapuvalmius.....	344
7.4	Työhygieeniset mittaukset.....	348
8	Tulevaisuuden työturvallisuustyö	349
	Lähteet	353
	Verkkolähteet	357

KIITOKSET

Tämän käsikirjan kirjoittaminen syntyi tarpeesta saada yksiin kansiin keskeisimmät työturvallisuus- ja työhyvinvointiasiat, joita työsuojelupäällikkö tarvitsee työssään. Haluan lausua lämpimät kiitokset kaikille kollegoille, joiden kanssa olen saanut viimeisen kymmenen vuoden aikana tuulettaa ajatuksia aiheesta ja välillä aiheen vierestäkin. Teitä on monta ympäri Suomea. Erityiskiitokset Miia Puukalle ja Saija Jokiselle Varsinais-Suomen sairaanhoitopiiriin, Marita Simolalle Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymään sekä Timo Toivoselle Vaasan sairaanhoitopiiriin tuesta ja mukavista ajatusten vaihdoista. Tapio Koskimaalle haluan lausua erityiskiitokset tuestasi, olet uskomattoman empaattinen työkaveri. Sinunlaisia työkavereita ei ole monta. Kiitos Työsuojelupäälliköt Ry:n jäsenet ja hallitus vuosien 2013–2018 varrelta. Kiitos myös Marita Hyttinen ja Marko Vuorinen EcoOnline Oy:stä.

Haluan erityisesti kiittää työpaikkani Satakunnan sairaanhoitopiirin työsuojeluvaltuutettuja. Teidän kanssanne olen saanut toteuttaa itseäni ja yhdessä olemme saaneet aikaan paljon hyvää. Lisää on tulossa. Kiitos myös Satakunnan sairaanhoitopiirin jokaiselle työntekijälle ja esimiehelle hyvistä keskusteluista työsuojeluun ja työhyvinvointiin liittyen. Te teette jokainen tärkeätä työtä joka vuoro. Erityiskiitos Kaisalle, Raijalle, Katille, Maijalle, Helenalle, Minnalle, Tuulalle, Ninalle, Tapiolle, Ari-Pekalle, Helille ja Lilianalle. Esimiehelleni Ermo Haavistolle kiitos tuesta ja siitä, että saan käyttää osaamista työssäni.

Kirjoitustyön aikana tukipilarina kustantajani puolelta on toiminut Alma Talentin kustannustoimittaja Liisa Poikolainen. Kiitos arvokkaista kommentteista ja korjausehdotuksista, ihminen oppii koko ajan lisää. Kiitos myös sisältöpäällikkö Suvi Aallolle luottamuksesta ja mahdollisuudesta saavuttaa pitkäaikainen haaveeni. Kiitos myös perheelleni tuesta ja rakkaudesta.

"Koti on siellä, missä on lämmintä, keskellä lempeitä laineita."

JOEL JYRINKI

Porissa Kokemäenjoen rannalla heinäkuun helteillä

KATRI MANNERMAA

1

PERUSKIVI

Turvallisuus on yksi perusarvoista. Jokainen haluaa lähteä työvuoron jälkeen mahdollisimman terveenä kotiin. Kun tapaturmia tai sairastumisia sattuu, usein vasta silloin ymmärretään turvallisuuden merkitys. Työpaikat ovat oivaltaneet turvallisuuden korostamisen ja kehittämisen osaksi työpaikan tehokkuutta, laatua, imagoa, kustannussäästöä sekä houkuttelevuutta. Vaikka laki onkin niin sanottuna perälautana turvallisuudessa, usein työnantajat haluavat satsata kunnolla turvallisuuden kehittämiseen.

”Terveenä kotiin” on hyvä ajattelutapa, mutta sitä ei voi noin vain luvata. Sen vuoksi on olennaista herätellä työntekijöitä siihen, miten jokainen voisi oivaltaa omasta turvallisuudesta huolehtimisen tärkeyden. Tähän tarvitaan erityisesti viestintätaitoja, mutta myös innostavaa ja kannustavaa tapaa toimia turvallisuuden edistämiseksi. Tavalla toimia on paljon merkitystä.

Työturvallisuus saattaa olla monelle työntekijälle hieman vieras alue, koska se muodostuu useasta osa-alueesta (psykologia, työhygienia, turvallisuusjohtaminen, työterveys ja niin edelleen). Lisäksi se on sisällöllisesti varsin laaja, koska se sisältää työn psykososiaalisia tekijöitä mutta myös työhygieenisiä eksakteja sisältöjä. Myös toimialan termistö on usein vierasta työpaikan henkilöstölle ja esimiehille.

Turvallisuuden edistäminen on todella hidasta. Juuri kun olet saamassa jotain aikaan, tapahtuu taas jokin tapaturma, ja sama työ aloitetaan toisaalla uudelleen. Astut yhden askeleen varovasti eteenpäin ja sitten kaksi taaksepäin. Usein turvallisuuden kehittyminen ei siksi näy niin nopeasti työpaikan arjessa kuin esimerkiksi tuotantolinjan muutostyö. Turvallisuusajattelu liittyy jokaisen työntekijän arvoihin, ajatuksiin ja tapoihin toimia, jotka kaikki vaihtelevat. Niiden summa on jotain turvattoman ja turvallisen toimintatavan väliltä.

Työsuojelupäällikkö on keskeinen toimija työpaikan työturvallisuustoiminnassa. Työnantaja antaa työsuojelupäällikölle riittävät valtuudet kehittää osaltaan työpaikan turvallisuustoimintaa. Työsuojelupäällikkö osallistaa kaikki tekemään työtä työpaikan turvallisuuden edistämiseksi. Apuna hänellä ovat työsuojeluvaltuutetut sekä -asiamiehet, esimiehet sekä viime kädessä jokainen työntekijä. Lisäksi tukena ovat muun muassa työterveyshuolto sekä työsuojeluviranomainen.

Vaikka linjaorganisaatio vastaakin työpaikan työturvallisuustoiminnasta, työsuojelupäälliköllä on yhtenä työnantajan edustajana tärkeä rooli työpaikan turvallisuuskulttuurin rakentamisessa. Työturvallisuus on muutakin kuin vain lain minimitason toteuttamista – parhaimmillaan se on tärkeä osa työpaikan työhyvinvointitoimintaa. Lisäksi turvallinen toiminta lisää intoa toimia turvallisesti työpaikalla. Parasta työsuojelutyössä on, kun saa työntekijöiden kanssa kehittää heidän omaa työskentelyään turvallisempaan suuntaan.

Keskeistä on, että työsuojelupäällikkö on innostunut työstään ja uskoo turvalliseen toimintaan. Olennaista on myös, ettei työsuojelu toimi perustehtävästä irrallaan vaan kytkeytyy olennaisesti sen toteuttamiseen. Sinä työsuojelupäällikkönä olet avainasemassa luomaan työpaikallesi kulttuuria, joka innostaa ja tuo terveyttä sekä turvallisuutta arkeen. Apunasi sinulla on muun muassa toistastataa lakia ja asetusta, jotka antavat sinulle tukea vähimmäistason saavuttamiseksi. Lisäksi erilaiset hyvät toimintatavat tai toisessa ääripäässä oleva ISO-turvallisuusstandardi antavat sinulle loistavat mahdollisuudet kehittää työpaikkasi työturvallisuutta tarpeidenne mukaisesti.

Työsuojelupäällikön tapa toimia on tärkeä turvallisuuskulttuurin rakentamisessa työpaikalla. Työsuojelupäällikkö mahdollistaa turvallisempaa tapaa toimia ja saattaa ihmisiä yhteen, jotta työskentely saataisiin turvallisemmaksi ja terveellisemmäksi. Monialaisesta osaamisesta on hyötyä työssä, mutta keskeisin osaamisalue on ihmissuhde- ja neuvottelutaidot. Turvallisuustyö on asiantuntijatyötä, jossa esiintyy ajoittain maallikoille vieraita käsitteitä. Tämän vuoksi selkokielen viestintä turvallisuustyössä auttaa kulttuurin kehittymistä.

Keskeisin työsuojeluun liittyvä laki on työturvallisuuslaki 738/2002. EU:n puitedirektiivi työturvallisuudesta ja työterveydestä (direktiivi 89/391/ETY) standardisoi terveyttä ja turvallisuutta koskevat vähimmäisvaatimukset kaikkialla Euroopassa. Jokainen jäsenmaa saa noudattaa tätä minimitavoitetta tai asettaa tiukempia rajoja turvallisuuden ja terveyden edistämiseksi. Työsuojelutyö on osa työpaikan henkilöstöpolitiikkaa, henkilöstöstrategiaa ja työhyvinvoinnin kehittämistä.

Nykyisin turvallisuustehtävät ovat yhä useammin yhtenä asiantuntija-alueena muiden joukossa. Päätoimisten työsuojelupäälliköiden lukumäärä on vuosien varrella vähentynyt. Usein työsuojelupäällikön työtä tekevät yritysten laatu- ja ympäristöasiantuntijat oman työn ohessa. Tämä lisää painetta kasvattaa turvallisuuskulttuuria. Mihin asioihin kannattaa kulloinkin satsata, koska aikaa on rajallisesti? Uusi ilmiö ovat niin sanotut työsuojelupäällikön ostopalvelut. Työpaikalla ei olekaan enää omaa työsuojelupäällikköä, vaan asiantuntijaosaaminen ostetaan joltain yritykseltä, joka on aiheeseen perehtynyt. Tämä on varteenotettava vaihtoehto sellaisille yrityksille, joilla ei ole resursseja hankkia kokopäivätoimista asiantuntijaa.

Työturvallisuusosaamisalue on laaja, ja tietoa on paljon. Säännösten lisäksi erilaiset suositukset, hyvät tavat toimia sekä vakiintuneet käytännöt ovat ripoteltuina siellä täällä internetissä. Usein ei ole aikaa etsiä tietoa, ja joskus ei edes tiedä, mistä sitä löytäisi.

Tämä käsikirja antaa sinulle eväitä tiedon lähteille. Käsikirjaan on koottu sinulle tärkeimmät ja keskeisimmät asiat, joita tarvitset työsuojelupäällikön työn hoitamisessa. Tämä kirja on erityisen hyvä silloin, jos toimit osa-aikaisena työsuojelupäällikkönä eikä sinulla ole

luotuna verkostoja, tukitahoja tai muita keinoja saada tietoon asioita, joita sinun tulisi työsuojelupäällikkönä viedä eteenpäin.

Kirjassa on esitelty monia lakeja, asetuksia ja päätöksiä. Ajantasaisimmat tiedot löydät lain tai asetuksen hakusanan avulla internetistä. Jokaisen luvun lopussa on lisätietoja-laatikko, jossa on hakusana, jonka avulla lähde on löydettävissä. Kirjan alussa on työturvallisuuden ja työterveyden yleisimmin käytettyjen termien sanasto.

Luku 1 keskittyy työturvallisuustoiminnan keskeisten säännöksiin esittelyyn ja valtakunnan tason työsuojelutoiminnan organisoitumiseen. Luvussa 2 esitetään turvallisuusjohtamisen ja turvallisuuskulttuurin luomisen keskeisiä sisältöjä. Luvuissa 3 ja 4 on koostettu keskeisimmät työturvallisuushaasteet ja ohjeet. Luku 5 käsittelee työn psykososiaalista kuormittumista ja luvussa 6 on koottuna turvallisuustyön keskeisimpiä haastavia tilanteita. Luvussa 7 käsitellään työterveyshuollon sisältöä. Käsikirjan luvussa 8 esitän ajatuksiani tulevaisuuden työturvallisuustoiminnan haasteista.

Kirjassa on esitelty keskeisimmät asiat yleisimpien toimialojen käyttöön. Internet-linkkien kautta pääset lisätiedon lähteille. Kaikkia sisältöjä en ole voinut kirjan luettavuuden vuoksi ottaa mukaan. Huomattavaa on, että ”perinteisten” työsuojeluasioiden lisäksi käsikirjassa on mukana työhyvinvointi- ja työkykyasioita. Yhä useammin työsuojelupäällikköä konsultoidaan myös näissä sisältöalueissa.